Весці

БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ПЕДАГАГІЧНАГА УНІВЕРСІТЭТА

№ 2 (24) 2000

Штоквартальны навукова-метадычны часопіс
Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

Галоўны рэдактар:
Л. Н. Ціханаў

Рэдакцыйная калегія:
Н. Г. Алоўнікава
Г. А. Баўтута
В. А. Бондар (*нам. галоўнага рэдактара*)
Ю. А. Быкадораў (*нам. галоўнага рэдактара*)
А. М. Вітчанка
К. У. Гаўрылавец
А. А. Гіруцкі
Т. А. Грыгор'ева
Я. Л. Каламінскі
Л. А. Кандыбовіч
Г. А. Космач
І. А. Новік
А. У. Рагуля
М. Т. Стэльмашук
В. М. Фамін
А. Т. Федарук
А. В. Фіялкоўская (*адказны сакратар*)
І. І. Цыркун
Л. Б. Шнеперман
У. А. Якавенка
М. С. Яўневіч

ЗМЕСТ

Педагогіка

Савушкіна А. В. Дзіцячы рух: погляд у мінулае 3

Алоўнікава Н. Г., Анікіевіч А. М. Выкарыстанне лінгвакраіназнаўчай методыкі на занятках замежнай мовы на спецыяльных факультэтах педагагічнай ВНУ 8

Василяускас Р. А. Культурологический и исторический подходы в изучении литовской народной педагогики 12

Псіхалогія

Плаўнік Н. К. Крызіс самавызначэння ў раннім юнацкім узросце ў святле культурна-гістарычнай тэорыі 17

Сотнікава Т. А. Аб сямейных псіхатраўміруючых фактарах дзяцінства 20

Філасофія

Мартынаў М. І., Навагродскі В. Я. Асаблівасці працэсу сацыялізацыі моладзі ў сучасных умовах 28

Мовазнаўства

Рагаўцоў В. І. Сінонімы як сродак стварэння камічнага эфекту ў беларускай драматургіі 34

Бунцевич Л. М. Распространенность и функционирование прилагательных с без- (*bez-) в русском и белорусском языках 39

Мормыш Л. С. Белорусизмы в переводных текстах произведений М. Горецкого 45

Літаратуразнаўства

Ганчарова-Цынкевіч Т. У. Вобраз Мадонны ў творчасці Максіма Багдановіча 51

Тычка Г. К. Польская культурная традыцыя і Янка Купала 56

Логвин Т. М. К проблеме диалога национальных культур 61

Дынько А. В. Выкарыстанне мадэлі лабірынта ў рамане Джона Фаўлза «Маг» 66

Студенко Т. С. Идеи трансцендентализма и американского романтизма в творчестве Г. Джеймса 70

Музыказнаўства

Яшчанка В. М. Пра часавую прымеркаванасць карагодаў Магілёўшчыны 77

ІСТОРЫЯ

УДК 947.083(476)

У. С. Пуцік

ШЛЯХІ ЎДАСКАНАЛЬВАННЯ СЯЛЯНСКАГА ЗАКАНАДАЎСТВА (па матэрыялах Асобых Губернскіх Нарад Паўночна-Заходняга краю 1894—1895 гг.)

Рэформы 1860-х гг. захавалі ў асноўным традыцыйнае аб-ннае ўладкаванне сялян, аднак прынеслі і шмат новага. Яны ўтварылі некалі нефармальную самадзеючую арганізацыю з тута звычайнага права ў інстытут дзяржаўнага права, далі статус сялянскай саслоўнай карпарацыі з правам юрыдычнай ы, рэгламентавалі яе жыццядзейнасць юрыдычна і паставілі кантроль адміністрацыі. Рэформы не вырашылі сялянскага ння ва ўсім аб'ёме. Хадайніцтвы аб розных зменах у сялян-упарадкаванні неаднаразова ўздымаліся і ў земскіх сходах, мадскасцю.

У пачатку 90-х гг., як і ў сярэдзіне стагоддзя, у імперыі аб-раюцца крызісныя з'явы ў сельскай гаспадарцы, што прыму-кіруючыя колы зноў звяртацца да пытання аграрнага зака-ўства. Імкненні і спробы ўрада Аляксандра III замацаваць обленасць сялян, асноўным матывам якіх было жаданне іць надыходзячы крызіс у сельскай гаспадарцы, не прыно-лённых вынікаў. Збядненне сялянства працягвалася, што звала на памылкі ў выбары напрамку аграрнай палітыкі. ісці шляхам апекі сялянства не было сэнсу [1, с. 183].

Пасля адмены прыгоннага права сялянскае пытанне ўпершы-ўстала ў поўным аб'ёме ва ўрадавых колах, але ў рамках чага заканадаўства. Большасць агульнага сходу Дзяржаў-Савета, што адбыўся ў канцы 1893 г., канстатавала недаска-ць заканадаўства аб сялянах і дамагалася яго агульнага гляду. Хутка, у 1894 г., Міністэрства ўнутраных спраў прапанавала на абмеркаванне Асобых Губернскіх Нарад праму перагляду ўзаконенняў аб сялянах.

Традыцыйна з «эпохі вялікіх рэформ XIX стагоддзя» захава-два тыпы падрыхтоўкі і папярэдняга абмеркавання важных аўных рэформ. У першым выпадку ўрад запрашаў экспер-Пецярбург і распрацоўваў з іх дапамогай пытанне на месцы

ў сталіцы; у другім — рабіў запыты меркаванняў мясцо[illegible] жаўных і грамадскіх дзеячаў [2, с. 5].

У цыркулярным звароце да губернатараў імперыі ад [illegible] ня 1894 г. (№ 29) міністр унутраных спраў статс-[illegible] І. М. Дурнаво згаджаўся, што «ўзаконенні, якія вы[illegible] правы і абавязкі сялянскага насельніцтва, унутраны лад [illegible] га жыцця і ўвайшлі ў склад Палажэнняў 19.02.1861 г. [illegible] вяргаліся з тых часоў істотным зменам...». Заканадаўст[illegible] перыяду скіроўвала ўвагу на ўсталяванні асноў пазя[illegible] ўпарадкавання сельскіх абывацеляў і не магло ўдзяляц[illegible] най увагі задачы ўладкавання і ўпарадкавання побыту [illegible] Пры такіх умовах у адпаведных пастановах Палажэння[illegible] ліся пытанні, якія не былі вырашаны законамі ўвогуле [illegible] шаліся няцалкам і нездавальняюча [3, л. 2].

У 1902 г. міністр фінансаў статс-сакратар С. Ю. Віттэ [illegible] чаў, што аграрныя праблемы Расіі — гэта пераважна пыта[illegible] лянскай гаспадаркі, з якімі «непасрэдна ці ўскосна звяза[illegible] бакі дзяржаўнага жыцця». Менавіта іх урэгуляванне да[illegible] вырашыць гістарычны лёс дзяржавы [1, с. 187].

У 1894 г. Міністэрства ўнутраных спраў аддало перава[illegible] гому тыпу падрыхтоўкі і папярэдняга абмеркавання пыта[illegible] што тычыліся перагляду заканадаўства аб сялянах. Для [illegible] лення пазіцый мясцовых дзяржаўных і грамадскіх дзеяча[illegible] ноўнікамі міністэрства было падрыхтавана 66 пытанняў. [illegible] тэрства ўнутраных спраў ставіла за мэту «атрымаць з р[illegible] звесткі і меркаванні Начальнікаў губерняў аб частых пра[illegible] практыцы падпарадкаваных ім устаноў, звязаных з ужыв[illegible] Палажэнняў 19 лютага, і заключэнні аб мерах, прынятце [illegible] прызнаецца пажаданым дзеля выпраўлення гэтых [illegible] [3, л. 2 адв.].

Цыркулярная прапанова МУС прадпісвала ўтварыць на [illegible] цах Асобыя Нарады пад кіраўніцтвам губернатараў і пры аб[illegible] ковым удзеле губернскіх прадвадзіцеляў дваранства з мяс[illegible] грамадскасці па выбару губернатараў, якія блізка стаяць д[illegible] лянскай справы, павятовых прадвадзіцеляў дваранства, аб[illegible] ковых членаў губернскіх Прысутнасцяў, земскіх Начальнік[illegible] адпаведных ім службовых асоб сялянскага кіравання, а та[illegible] асоб другарадных устаноў, карысных сваімі ведамі і вопы[illegible] у гэтай справе. Патрабавалася «ўсебакова і непрадузята ац[illegible] усе даныя практыкі», якія ёсць у распараджэнні Асобых На[illegible] Прапанавалася разгледзець і даць меркаванні «па прадме[illegible] не закранутых у суправаджальным пераліку, але маю[illegible] істотнае мясцовае значэнне» [3, л. 2 адв.].

Заключэнні і даныя работы Нарад прадпісвалася накіроў[illegible] у Міністэрства ўнутраных спраў не пазней за 1 мая 1895 г.

Шэсцьдзесят шэсць пытанняў наконт паляпшэння побыту ся-
н, уключаных у праграму, можна згрупаваць у некалькі тэм:
лянскае кіраванне; землекарыстанне; сямейныя раздзелы
олькасныя характарыстыкі межаў падзельнасці зямлі; пера-
елы; прыналежнасць падворна-спадчынных участкаў, іх драб-
не і збіранне; вымарачнасць; перасяленне; жыццё таварыства,
лянскія плацяжы, выхад з таварыства, апека малалетніх.

Згодна з Агульным Палажэннем, сяляне, якія вызваліліся ад
ыгоннай залежнасці, складалі па справах гаспадаркі сельскія
арыствы, а дзеля бліжэйшага кіраўніцтва і суда злучаліся
воласці ды інш.

Сельскім таварыствам лічылася група гаспадароў, надзеле-
х зямлёй паводле адной статутнай граматы ці адным уладаль-
м запісе. Справамі сельскага таварыства загадваў сельскі сход
чале са старшынёй. Сельскае грамадскае кіраванне, паводле
т. 56, 57, складалася з сельскага сходу і старасты. Звыш таго,
арыствы маглі мець асобых збіральнікаў падаткаў, наглядчы-
за хлебнымі крамамі, вучылішчамі і бальніцамі, лясных
лявых ахоўнікаў, сельскіх пісараў ды інш. Сельскі сход вы-
аў праблемы размеркавання зямельных надзелаў, а таксама
овыя пытанні, звязанымі з уладаннямі зямлі [4, с. 13].

Агульныя пытанні, пераважна паліцэйска-адміністрацыйнага
тару для ўсёй воласці, якая ўтваралася з некалькіх сумеж-
паселішчаў аднаго павета, вырашаліся валасным сходам, ці
сным праўленнем, што знаходзіліся пад старшынствам ва-
ога старшыні і валасным сялянскім судом [4, с. 11, 20, 22].

Але заканадаўчыя акты імперыі, як адлюстроўвала практы-
таялі далёка ад мясцовых традыцый упарадкавання, самакі-
ння і быту сялян. Недахопы сялянскай рэформы 1860-х гг.
ымлівалі развіццё сельскай гаспадаркі, узмацнялі сацыяль-
напружанне.

Адказы, падрыхтаваныя нарадамі, былі прапрацаваны, сталі
дакладнымі і лаканічнымі. Заключэнні губернскіх нарад
рываюць глыбокі крызіс у аграрнай сферы.

Так, Мінская губернская нарада, разглядаючы пытанні ся-
ага кіравання, адзначала ў дзеючых пастановах аб сельскіх
сных сходах шэраг сур'ёзных недахопаў. У гэтай сувязі
тавалася: «Недакладнае вызначэнне самога складу сель-
сходу... выклікае разыходжанне ў разуменні слова "дома-
дар": адны лічаць домагаспадаром прадстаўніка ўсяго на-
ага ўчастка, іншыя ж — самастойнага гаспадара, які ва-
хаця і часткаю надзельнага ўчастка, але плаціць асобна
ныя і іншыя казённыя і мірскія плацяжы». Розначытанне
дзіла да вольнага чытання арт. 167 Палажэння пра выкуп
331; 5, с. 194].

Гродзенская губернская нарада ў адказах дэталізуе … новішча: «Сялянам дазвалялася скасоўваць удзел у сход… пусных членаў, але вызначаным правам з-за боязі помсты … ных адносін з суседзямі не карыстаюцца. Распусныя, уд… чаючы ў сходах, сваркамі і пагрозамі схіляюць сялян да … дання прысудаў, для іх стратных і нават супярэчных па… ўрада, як, напрыклад, аб адкрыцці пітных устаноў, аб … ўтрымання вучылішчаў і да т. п.» [5, с. 190].

Віцебская нарада адзначала, што лепшыя людзі, як заў… на практыцы, на сходы не з'яўляюцца, а калі бываюць, то … не прымаюць удзелу ў вырашэнні грамадскіх спраў [6, с. 4].

Мінская нарада запісала пажаданым выключыць са … сельскага сходу беззямельных сялян, увесці ўзроставы ц… маладзей за 20 гадоў) на права ўдзелу ў сходах, абме… удзел у сходах дрэнных домагаспадароў, якія знаходзяцца … наглядам за растрату, закаранелых п'яніц, асоб, пакараны… суду, на працягу пяці год з часу іх пакарання [3, л. 337—33… с. 180, 195, 299].

Губернскія нарады Паўночна-Заходняга краю вызначыл… ступныя прычыны нездавальняючага складу службовых асо… лянскага кіравання: складанасць ускладзеных на іх абавя… нявызначанасць іх становішча; падначаленасць земскім кі… кам і паліцэйскім чынам; умяшанне паліцыі ў падатную спр… падрыў, што наносіўся аўтарытэту сялянскага кіравання … раннямі, якім яны падвяргаюцца. Замест уздзеяння на сель… службовых асоб шляхам пакарання рэкамендавалася пашыр… кола заахвочвальных мер і ўзнагарод [3, л. 352—357; 6, с. 5].

На нарадах краю выказваліся скаргі адносна нездавал… ючага асабовага складу адносна валасных судоў. Мінская губе… ская нарада катэгарычна выказала меркаванне, што валас… сялянскія суды на месцах не адпавядаюць свайму прызначэн… там, дзе не ўведзена ў дзеянне Палажэнне ад 12 ліпеня 188… Нізкі ўзровень маральнага развіцця валасных суддзяў, схі… насць сельскага насельніцтва да хабарніцтва, подкупу і задабр… ня суддзяў пры разглядзе цяжбавых спраў, з аднаго боку, і … магальніцтва з другога, — з'яўляюцца звычайнай з'явай мяс… васцяў Мінскай губерні [3, л. 354 (адв.)—355; 5, с. 532].

Дваццаць другое пытанне, прапанаванае да разгляду губе… скім нарадам, кранала адну з балючых тэм сялянскага жыцц… парадак замяшчэння нізкіх паліцэйскіх службоўцаў. Паводл… меркавання большасці камітэтаў, стварэнне соцкіх і дзесяцк… заставалася без змен з ранейшых часоў, іх дзейнасць не бы… размежавана. Соцкія і дзесяцкія ператварыліся ў рассыльны… і нізкіх служачых паліцыі. Напрыклад, Мінская нарада, адка… ваючы на пастаўленае пытанне, канстатавала, што дзесяцк…

…ладаюць самую стратную для сельскага насельніцтва павін-…нць [3, л. 6, 363—365; 5, с. 679—680].

У Расійскай імперыі ў разглядаемы перыяд пераважалі дзве …рмы сялянскага землеўладання: абшчынная і падворна-спад-…нная. Менавіта па гэтай частцы праграмы, прапанаванай ура-…, у адказах губернскіх нарад, а затым і ў высновах, падрых-…аных земскім аддзелам Міністэрства ўнутраных спраў, пра-…ўся жорсткі кансерватызм і традыцыяналізм у поглядах на …энне аграрнага пытання. Большасць Асобых Нарад губерняў …нтральнай Расіі рэкамендавалі вырашаць зямельнае пытанне …дапамогай павелічэння сялянскіх надзелаў шляхам пакупкі …лі пры дапамозе Сялянскага Банка і шляхам перасялення.

Інакш разглядалі гэту тэму губернскія нарады ў беларускіх …ернях. Віленская, Мінская і Гродзенская адказалі на 47—…пытанні наступным чынам: «Змест гэтых пунктаў тычыцца …шчыннага карыстання зямлёй не існуючага ў губерні, і таму …азаў на пастаўленыя пытанні не можа быць прадстаўлена» [3, …25; с. 5—203].

Нарады Магілёўскай і Віцебскай губерняў, дзе адначасова іс-…ла абшчыннае і падворнае землеўладанне, аддалі перавагу …шняму. Больш таго, прадстаўнікі ад Віцебскай губерні выка-…ся за абавязковы пераход да падворнага ўладання ў грамадст-…, дзе налічваецца не больш за 20 надзелаў. Нарада Магілёў-… губерні адзначала, што «ў губерні фактычна існуе падвор-… ўладанне, і ...фармальнае ўсталяванне гэтага ўладання з'яў-…ца пытаннем толькі часу». Але пераход да падворнага ўла-… палічыла патрэбным паставіць у залежнасць ад згоды …ласоў.

У абедзвюх губернях сяляне, якія валодалі зямлёй на аснове …чыннага права, імкнуліся да пераходу на падворна-спадчын-… карыстанне, таму сельскія сходы пастанаўлялі выракі, згод-… якімі абшчынная зямля развёрстваецца паміж асобнымі чле-… [7, с. 144, 153, 177, 188].

У разглядаемы перыяд такая значная праблема, як цераспа-… і сервітуты, у дакументах нарад беларускіх губерняў …мала нязначнае адлюстраванне. Віленская па сялянскіх …вах Прысутнасць інфармавала, што залішняя цераспалосіца …нскага землеўладання сустракаецца рэдка і ў зямельных …ах не выклікае спрэчак. Блізкімі да прапаноў Віленскай … былі адказы Магілёўскай і Віцебскай губернскіх нарад.

Нарады Мінскай і Гродзенскай губерняў адзначылі, што ўпа-…ваць падворнае карыстанне магчыма шляхам ліквідавання …алосіц паміж землямі сялян і ўладальнікаў фальваркаў, …ваннем сумесных выпасаў сялян і памешчыкаў, сервi-… — падзяленнем, па магчымасці, сялянскіх зямель на асоб-…участкі [3, л. 425 адв. —426 адв.; 7, с. 221, 223, 228].

Дэмаграфічны выбух у Расійскай імперыі ў канцы XIX
дзе штогадовы прырост насельніцтва складаў 1,5 млн.
прывёў да павелічэння сямейных раздзелаў. Паколькі б
частка насельніцтва пражывала ў сельскай мясцовасці і
ным родам заняткаў была сельскагаспадарчая дзейнасць, т
цэнтр гэтага выбуху прыпадае на сялянства [8, с. 115].

З часоў вызвалення сялян, за перыяд 1861—188
у 46 губернях Еўрапейскай Расіі падзяліліся 2 371 248 ся
сем'яў; потым на працягу 80-х гг. штогадовыя падзелы да
150 000. Урад з мэтай абмежаваць дзяліцца зямлёй у 1
выдаў спецыяльны закон, але фармальныя правілы не
спыніць натуральнага імкнення да самастойнага сям
жыцця [6, с. 22].

Усе нарады Паўночна-Заходняга краю канстатавалі, шт
водле Мясцовага Палажэння, ужо ўсталявалася мінімальна
ма падзельнасці ў 10 дзесяцін, аднак на практыцы гэта не
ваецца. Згодна з меркаваннем Віленскай нарады, зменшыць
ленне зямлі да межаў, пры якіх гэта не будзе суправад
шкоднымі наступствамі для народнай гаспадаркі, можна пры
данні закону, што вызначыць для кожнай мясцовасці вя
норму памеру ўчасткаў, ніжэй за якую драбленне зямлі не
на дапускацца. З дадзенай пазіцыяй пагадзіліся нарады В
ская, што прапанавала за такую мяжу 1/4 частку падворна-
чыннага ўчастка, маючы на ўвазе ўчастак у 20 ці 5 дзесяцін,
гілёўская з сярэдняй велічынёй душавога надзелу ў 4,5 дзес

Паводле звестак Мінскай і Гродзенскай нарад, усталя
мінімальная норма дзяльбы ў 10 дзесяцін на практыцы не з
валася. Са 104 876 зямельных участкаў, аддадзеных у кары
не сялянам Мінскай губерні, згодна з выкупнымі і люстра
нымі актамі, у 1861—1895 гг. падвяргаліся падзелу 52 371 у
так, прычым большасць падзелаў адбылася без пісьмовых
лак і дакументаў, што пры спадчынным карыстанні зямлёй
на лічыць непазбежным [3, л. 427 адв.; 7, с. 242, 248, 250
с. 217, 268].

Прынцыповага рашэння патрабавала і пытанне аб пр
ўласнасці на надзельныя землі. Кіруючыся арт. 81 Мясцо
Палажэння, Мінская нарада сцвярджала, што надзельныя зе
належаць цэламу двару, гэта значыць усёй сям'і, а не асобн
гаспадару. У адваротным выпадку, гаспадар двара, напрык
калі ён растратчык, п'яніца і г. д., можа адчужыць час
зямельнага ўчастка часова або назаўжды ва ўрон сям'і ці
справядліва надзяліць аднаго члена сямейства ва ўрон астат
[3, л. 435 адв.—436; 9, с. 273, 275].

Нарады разглядалі парадак перадачы ў спадчыну падворн
участкаў, усталявання межаў пры перадачы ў спадчыну. Паку

…астак не дайшоў да мінімальнага памеру, права ўсіх членаў …м'і на валоданне яго часткамі заставалася недатыкальным. …лі ўчастак даходзіў да самага малога памеру, то павінен быў …райсці непадзельна да аднаго з членаў сям'і. Пры непадзель…сці мінімальнага родавага ўчастка маглі ўзнікнуць пытанні аб …ызначэнні астатнім членам сям'і якога-небудзь узнагароджан… аднаўленні безумоўнага майарату; праве бацькі і сям'і воль…га выбару нашчадка з ліку членаў сям'і; скасаванні права …рэйшага сына, у выпадку яго дрэнных паводзін ці няздоль…сці на спадчыну, з перадачай участка іншаму члену сям'і … завяшчанню.

Мінская і Гродзенская нарады лічылі, што канчаткова вы…шыць пытанне пра ўладкаванне спадчыннага пераходу падвор…х участкаў і ўсталяванне межаў драблення з-за адсутнасці за…у можна толькі пры ўсебаковым вывучэнні мясцовых народ…х звычаяў, і рэкамендавалі пакінуць яго на разгляд сельскіх …даў.

Нарады пяці беларускіх губерняў лічылі неабходным паста…іць, каб адчужэнне і падзел участкаў сялянскага двара адбы…ся са згоды ўсіх паўналетніх членаў сям'і і раілі сцвердзіць …канадаўчым парадку выпрацаваны мясцовай практыкай …саб зацвярджэння спадчынных правоў з дапамогай прысуду …скіх судоў [3, л. 435 (адв.)—437; 9, с. 268, 275—276].

Як заўважалася, нарады салідарна рэкамендавалі ўсталяваць …лькасную мяжу драблення. Аднак у сваіх адказах яны згаджа… з тым, што самавольныя раздзелы будуць працягвацца, але …олькасць «паступова зменшыцца, калі будзе сцверджана пра… старэйшага члена сям'і задавальняць малодшых членаў, якія …рабуюць выдзелу, грашыма» [9, с. 278].

Асноўныя рэкамендацыі губернскіх нарад Паўночна-Заходня… краю адносна рэфармавання мясцовага сялянскага кіравання …леўладання можна звесці да наступных:

- паменшыць залежнасць органаў сялянскага кіраваня ад вы…чыкаў шляхам павелічэння тэрміну службы і пазбаўлення …рыстваў права звальняць іх па свайму жаданню;
- увесці закрытую балаціроўку шарамі;
- абіраць двух-трох кандыдатаў на кожную пасаду, з прада…ленем земскаму начальніку права зацвярджаць аднаго з іх;
- вылучаць у кандыдаты граматных людзей;
- выбіраць членаў валаснога суда не толькі з ліку выбарных, з ліку ўсіх домагаспадароў воласці;
- прызначаць розныя тэрміны для выбараў валасных стар…яў, сельскіх старшыняў і членаў валаснога суда і праўлення …ай выключэння адначасовых змяненняў усяго складу ўпраў…ення;